

Pregled stavkovnega gibanja na Slovenskem v letih 1917-1920

Že pred začetkom vojne je avstro-ogrška vlada (25. julija 1914) z uredbo uveljavila vojnodajatveni zakon iz leta 1912, ki je med drugim določal, da delavci v podjetjih, ki so za državo v vojni posebno pomembna, do 50. leta starosti ne smejo odpovedati delovnega razmerja in da njihovo vodstvo lahko prevzamejo vojaške oblasti. Glede na potrebe lahko v njih zaposlijo tudi mobilizirane državljane. Z uredbo je bilo v vojnodajatvenih podjetjih prepovedano tudi vsakršno delavsko gibanje, ki bi oviralo obratovanje in določene so bile hude kazni za kršitev delovne discipline.¹ Ta zakon je bil v zadnjih letih vojne osnova za popolno militarizacijo večine delavstva, ki je bilo zaposleno na železnici, v rudnikih, težki industriji in nekaterih drugih obratih, ki so delali za vojaške potrebe. S tem so bili popolnoma podrejeni vojaški kazenski zakonodaji. Zaradi vojnih razmer je vlada postopoma razveljavila še nekaj določil glede varstva delavstva, predvsem o omejitvi delovnega časa, o nedeljskem počitku ter zaščiti delavk in mladoletnih delavcev.² Z začetkom vojne je nastopila tudi kratkotrajna velika brezposelnost v obratih, ki niso proizvajali za vojaške potrebe, ali pa so velik del izdelkov izvažali. Z vpoklici in zaposlovanjem v vojaških obratih se je brezposelnost že v drugem letu vojne postopoma končala.

Omejene možnosti delovanja, zlasti pri urejanju mezdnih in delovnih razmer, vpoklici, omejitve zborovalne in združevalne svobode ter prehajanje delavstva v vojaške obrate, so povzročili občuten padec članstva v strokovnih organizacijah in precejšnje zmanjšanje njihovega premoženja. Leta 1911 je bilo v socialnodemokratski Strokovni komisiji (SK) na Kranjskem organiziranih 2554 delavcev,³ med vojno pa je padlo število članov na 1700.⁴ Še bolj je vojna prizadela krščansko-socialno Jugoslovansko strokovno zvezo (JSZ), v kateri je bilo na vsem slovenskem ozemlju neposredno pred začetkom vojne vpisanih 4876 članov,⁵ konec 1915 pa le še 1045.⁶ Narodni socijalni zvezi v Ljubljani je policija prepovedala dejavnost, večina vodilnih funkcionarjev pa je morala že ob prvem vpoklicu k vojakom.⁷ Narodna železničarska strokovna organizacija, Zveza jugoslovanskih železničarjev (ZJŽ), je morala sama prenehati z delom, ker je bila večina njenih funkcionarjev in zaupnikov premeščena v nemške pokrajine Avstro-Ogrske.⁸ Tudi dejavnost Na-

¹ Laibacher Zeitung, št. 168, 27. 7. 1914.

² Delavec, št. 12, 30. 1. 1915.

³ Strokovne organizacije G. R. S. J. v Sloveniji. Ljubljana 1924, stran 5.

⁴ Delavec, št. 1, 5. 1. 1918.

⁵ Naša moč, št. 15, 13. 3. 1914.

⁶ Naša moč, št. 24, 12. 5. 1916.

⁷ Jugoslavija, št. 34, 6. 12. 1919.

⁸ Ob tridesetletnici ustanovitve Zveze jugoslovanskih železničarjev 1909—1939. Ljubljana 1940, stran 13.

rodne delavske organizacije v Trstu je po izbruhu vojne skoraj povsem zamrla.⁹ Na ohromitev strokovnih organizacij so občutno vplivali tudi vpoklicji funkcionarjev in zaupnikov. Strah pred vpoklicem k vojakom in pred kaznimi je bil močnejši od volje delavstva, da si z mezdnimi gibanji zboljša svoj ekonomski položaj, ki se je zaradi velike druginje od začetka 1915 naglo slabšal. V revirjih so rudarje za najmanjšo upornost vodili uklenjene v zapor.¹⁰ Delavstvo je bilo dejansko na milost in nemilost prepuščeno delodajalcem in obratnim vojaškim poveljstvom. Vojno gospodarstvo se je razvilo v najhujše izkoriščanje.

Šele leta 1916 je strokovnim organizacijam uspelo priboriti za delavstvo skoraj vseh panog druginjske doklade. Pravi razmah delavskega gibanja v Avstro-Ogrski pa se je začel po buržoaznodemokratični revoluciji v Rusiji spomladi 1917. Podobno kot v vseh velikih industrijskih središčih monarhije je tudi na Slovenskem socialistično delavstvo v tem letu prvič v vojnem času praznovalo prvi maj z ustavitvijo dela in množičnimi zborovanji. Na prvomajskih shodih, ki se jih je delavstvo udeležilo v velikem številu, v Ljubljani in Trbovljah celo po 3000, so sprejeli resolucijo, v kateri so se zborovalci odločno zavzemali »za takojšen mir brez osvojitve in ponižanja katerekoli vojujoče se države«. Na shodih je delavstvo »s strastnim sočustvovanjem« pozdravljalo junaški boj in uspeh delavstva v Rusiji.¹¹ Prvomajskim proslavam je proti volji socialnodemokratskih strankinih in strokovnih funkcionarjev v času do avgusta 1917 sledil val stavk desettisočev delavcev v Wiener Neustadtu, Gradcu, Pragi, Brnu, Moravski Ostravi, Škodovih tovarnah in drugod.¹²

To stavkovno gibanje je bilo tudi spodbuda delavstvu na Slovenskem, da je začelo odločneje terjati ustrezno povišanje druginjskih doklad in zboljšanje preskrbe. Na porast dejavnosti strokovnih organizacij je ugodno vplival tudi zakon o pritožbenih komisijah z dne 21. marca 1917, ki je omogočal mezdna gibanja tudi v militariziranih podjetjih. 28. junija 1917 se je delavstvo železniških delavnic in kurilnice v Mariboru prvo na Slovenskem po začetku vojne opogumilo za stavko. Okrog 1700 delavcev je spontano prenehalo z delom in odšlo demonstrirati pred okrajno glavarstvo za zboljšanje prehrane in povišanje druginjskih doklad. Neposreden povod za stavko je bilo razdeljevanje neužitne moke železničarjem. Ko so delavski deputaciji na okrajnem glavarstvu obljubili, da se bodo delavske zahteve ugodno rešile, so se železničarji še isto popoldne vrnili na delo.¹³ Namesto zagotovljenega zboljšanja prehrane pa so v začetku julija železniškim delavcem zmanjšali obrok kruha. Zato so 4. julija zjutraj delavci v železniških delavnicah in kurilnici znova začeli stavkati. Pridružili so se jim tudi delavci v skladišču in delavci za vzdrževanje prog. Delavska deputacija je izročila železniški upravi in vojaškemu poveljstvu zahteve za ureditev preskrbe in povišanje mezd ter določila rok za odgovor. Opoldne se je delavstvo spet vrnilo na delo. Isti dan so stavkali tudi železničarji na postaji na Tezнем. S stavko so protestirali proti obtožbam, da so kradli iz vagonov. Hišne preiskave orožnikov so pokazale, da so bile obtožbe neutemeljene. Marburger Zeitung piše, da so se tezenski že-

⁹ Edinost, 7. 12. 1914.

¹⁰ Delavec, št. 16, 20. 4. 1918.

¹¹ Delavec, št. 18, 5. 5. 1917.

¹² V. M. Turok, Očerki istorii Avstrii 1918—1929. Moskva 1955, stran 18 (dalje navajam Turok).

¹³ Marburger Zeitung, št. 145, 29. 6. 1917 in št. 146, 1. 7. 1917; Delavec, št. 27, 7. 7. 1917.

ležničarji solidarizirali z zahtevami mariborskih železniških delavcev v drugem članku pa zanika kakršnokoli zvezo med obema stavkama.¹⁴ 6. julija opoldne je potekel rok, ki so ga železničarji določili za odgovor na svoje zahteve. Ker se ob določeni uri pogajanja niso končala, je delavstvo prenehalo delati. Na pogajanjih so nato delavski zaupniki dosegli izboljšanje preskrbe. Glede izenačenja mezd z dunajskimi železničarji pa so dobili zagotovilo, da bo o njem razpravljal upravni odbor južne železnice na prvi seji. Popoldne se je delavstvo vrnilo na delo.¹⁵ Ker pa železniška uprava ni izpolnila mezdnih zahtev, je 25. julija 1700 delavcev znova stopilo v stavko. 28. julija je graško poveljstvo izdalo ukaz o militarizaciji stavkajočega delavstva, ki je bilo že dotlej podrejeno vojnodajatvenemu zakonu. Delavci so morali od 30. julija dalje dotedanje delo opravljati kot vojaki.¹⁶ Tako so oblasti z militarizacijo zatrle stavkovno gibanje mariborskih železničarjev. Kljub militarizaciji pa so železničarji v kurilnici in delavnicah 21. novembra 1917 znova stavkali. Spet je bil vzrok stavke nezadostna preskrba. Ko so jim obljubili dobavo živil, so se popoldne vrnili na delo.¹⁷ Poleti in jeseni 1917 je delavstvo v vojnodajatvenih ali militariziranih obratih doseglo pred pritožbenimi komisijami pomembno izboljšanje zaslužkov.

Razvoju delavskega gibanja v Avstro-Ogrski je novo spodbudo dala oktobrska revolucija. Že novembra in decembra 1917 so začeli pod vodstvom levo-radikalnih socialnih demokratov v nekaterih velikih dunajskih podjetjih delavski komiteji pripravljati politično stavko proti nadaljevanju imperialistične vojne.¹⁸ V začetku januarja 1918 so med delavstvom, ki je zahtevalo takojšnjo sklenitev miru s Sovjetsko Rusijo, povzročile veliko ogorčenje zahteve nemških in avstrijskih diplomatov kot odgovor na mirovne predloge sovjetskega zastopstva v Brest Litovsku. Ko so oblasti še objavile, da bo s 14. januarjem zmanjšan obrok hrane, je delavstvo Wiener Neustadta istega dne stopilo v stavko. 14. januarja so se zmanjšanju dnevnega obroka kruha na komaj 14 dkg za osebo uprli s stavko in demonstracijami delavci ladjedelnice in drugih večjih industrijskih obratov v Trstu. Delavsko zastopstvo je na tržaškem namestništvu zahtevalo dotedanji obrok kruha in izboljšanje prehrane. Določili so osemdnevni rok za izpolnitev svojih zahtev in se naslednji dan vrnili na delo.¹⁹ Iz Wiener Neustadta pa se je stavka že naslednji dan spontano razširila v industrijska središča na Nižjem Avstrijskem, 16. januarja je zajela dunajske tovarne, nato pa se ji je pridružilo še delavstvo v Zgornji Avstriji in Zgornjem Štajerskem, v Krakovu in Budimpešti, na češkem severu pa le do Brna. Češko delavstvo se je množično vključilo v stavkovno gibanje le z enodnevno splošno stavko 22. januarja.²⁰

Socialnodemokratsko strankino in sindikalno vodstvo je spčetka poskušalo stavkovno gibanje omejiti. Ker pa v tem prizadevanju ni uspelo, je tretji dan aktivno poseglo v organizacijo stavke. Doseglo je, da so v svetih delavskih odposlancev, ki jih je na Dunaju in drugod izvolilo delavstvo, prevladali funkcionarji socialnodemokratske stranke in SK. Do velikih nesoglasij je nato prišlo med so-

¹⁴ Marburger Zeitung, št. 149, 5. 7. 1917.

¹⁵ Marburger Zeitung, št. 151, 7. 7. 1917 in št. 152, 8. 7. 1917.

¹⁶ Marburger Zeitung, št. 171, 31. 7. 1917.

¹⁷ Naprej, št. 110, 22. 11. 1917.

¹⁸ Turok, stran 25.

¹⁹ Edinost, št. 15, 15. 1. 1918 in št. 16, 16. 1. 1918.

²⁰ Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, tom V. Beograd 1951, str. 483—484 (dalje navajam Zgodovinski arhiv KPJ V).

cialnodemokratskim vodstvom in stavkujočimi delavci pri formuliranju stavkovnih zahtev. Voditeljem so se zdele zahteve pobudnika stavke, delavstva Wiener Neustadta, za takojšno sklenitev miru brez aneksij in kontribucij na podlagi pravic narodov do samoodločbe, odpravo cenzure in vojaških zakonov, amnestijo za politične zapornike, uvedbo osemurnega delavnika, ureditev prehrane ob sodelovanju delavskih zaupnikov, preradikalne. Ni jim sicer uspelo, da bi omejili zahteve stavkajočih na zgolj ekonomske cilje, zato pa jim je uspelo omiliti politične cilje stavke in bolj poudariti ekonomske. Na pogajanjih z vlado, ki so se začela 18. januarja, je socialnodemokratska delegacija zahtevala, da vlada informira delavstvo o mirovnih pogajanjih in mu zagotovi primeren vpliv na njihov potek ter izjavi, da se zaradi njenih ozemeljskih zahtev ne bodo pogajanja v Brest-Litovsku razbila. Dalje, da vlada preosnuje prehrabeni sistem, da demokratizira občinske zastope z uvedbo splošne, enake in neposredne volilne pravice ter odpravi militarizacijo delavstva. Ko je na te zahteve dobila meglene obljube in zagotovila, je pozvala delavstvo, da se 21. januarja vrne na delo. Poziv je naletel na ogorčen odpor delavstva. Delavstvo na Dunaju se je šele 25. januarja pokorilo temu sklepu. Dne 22. januarja so začeli stavkati delavci v arzenalu in drugih podjetjih v Pulju,²¹ 28. januarja, ko so se na prigovarjanje slovenskih, italijanskih in nemških socialnodemokratskih voditeljev uklonili ukazu vojaških oblasti o vrnitvi na delo, pa je v Trstu in Miljah izbruhnila splošna politična stavka pod geslom: Mir in kruh.²² Na prvem shodu si je tržaško delavstvo izvolilo delavski svet, ki je sklenil, da bo izdajal poročila o stavki v italijanskem in slovenskem jeziku.²³ Predsednik sveta poslanec Oliva je na shodu 29. januarja poudaril: »Veliki dogodki v Rusiji so prešli kot dobrodejen klic v delavstvo vseh narodov, prišla je luč z vzhoda v najmrklejšem trenutku, kar jih pomni zgodovina proletariata.« V svojem govoru je tudi poudaril, da je tržaško delavstvo nameravalo stavkati že pred tednom dni. Na shodu je delavstvo pozdravilo poziv, naj se italijanski in slovenski delavci združijo v bratski solidarnosti.²⁴ Delavski svet je v svojem razglasu znova poudaril, da je gibanje rezultat velike ruske revolucije, »ki je odprla vrata miru, ki je navdala s pogumom delavstvo vsega sveta in z upom vse one, ki se bore v vrstah prave demokracije«. Tržaškemu namestniku je mimo splošnih zahtev januarske stavke postavil tudi zahteve, da se mora zagotoviti vpliv delavstva na potek mirovnih pogajanj, določiti za delavstvo eksistenčni minimum in vzpostaviti avtonomno občinsko upravo v Trstu, Istri in na Goriškem na podlagi splošne, enake, neposredne, tajne in proporcionalne volilne pravice, z aktivno in pasivno volilno pravico za ženske.²⁵ Z vladnim odgovorom na svojo resolucijo ni bil zadovoljen, kljub temu pa je »priznavajoč, da je stavka dosegla svoj smoter, da odločno protestira proti vojni in neznosnim življenjskim razmeram...«, pozval delavstvo, da se 2. februarja vrne na delo. V pozivu je poudaril, da bo delavstvo uporabilo »še energičnejša sredstva, če vlada ne izpolni svojih obljub«.²⁶

Veliko stavkovno gibanje je aktiviralo delavstvo tudi v drugih industrijskih središčih na Slovenskem. V Ljubljani je bil 20. januarja velik shod, na katerem je okrog 5000 ljudi manifestiralo »svojo neomajno voljo proti nadaljevanju vojne«

²¹ Zgodovinski arhiv KPJ V, stran 484; Turok, str. 27—44.

²² Naprej, št. 25, 30. 1. 1918.

²³ Sporočilo delavskega sveta št. 1, 29. 1. 1918.

²⁴ Sporočilo delavskega sveta št. 2, 30. 1. 1918.

²⁵ Sporočilo delavskega sveta št. 3, 31. 1. 1918.

²⁶ Naprej, št. 28, 4. 2. 1918.

in zahtevalo ureditev prehrane. Zanimivo je, da so ljubljanski socialni demokrati v svoji resoluciji spremenili vrstni red zahtev osrednjega stavkovnega vodstva s tem, da so na prvo mesto postavili vprašanje prehrane in na zadnje problem miru. Naprej je tudi »z zadoščenjem in ponosom« ugotavljal, da je vodstvu shoda uspelo preprečiti demonstracijski obhod po mestu.²⁷ Dne 22. januarja bi se morala začeti stavka ljubljanskega delavstva. Ker pa so prišle v Ljubljano vesti o »uspešnem« sklepu pogajanj z vlado, so zaupniki JSDS sklicali shod za 21. januar popoldne. Na tem shodu so zaupniki delavstvo seznanili s potekom pogajanj na Dunaju in sklepom o koncu stavke. Anton Kristan je uspel s pozivom, naj delavstvo odloži »puške sedaj le na tla« in naj bo pripravljeno na nov boj. Vodstvo shoda je tudi doseglo, da je delavstvo v resoluciji priznalo vladni odgovor na zahteve stavkajočih kot »znaten napredek«. Udeleženci shoda so še sklenili, da se iz zaupnikov tovarniškega delavstva in železničarjev v Ljubljani in okolici takoj konstituira delavski odbor, »ki bo v permanenci, dokler vlada ne izpolni svojih ... obljub in zagotovil.«²⁸ O velikem razpoloženju delavstva za stavko pričata shoda 27. januarja v Idriji in na Jesenicah. Idrijski rudarji so na shodu poudarjali, da ne bodo šli prej na delo, dokler ne dosežejo sklenitve miru, ureditve prehrane in povišanja mezd. Zastopniku Unije avstrijskih rudarjev je le s težavo uspelo prepričati zborovalce, da za stavko ni primeren čas, ker se je drugod že končala in da jo je treba temeljito organizirati, če hočejo z njo uspeti. V resoluciji so zahtevali izboljšanje prehrane, povišanje temeljnih plač, odpravo brezpravnosti delavstva zaradi militarizacije, razpis občinskih volitev v Idriji, vlado pa pozvali, naj odstrani vse ovire za sklenitev miru s tem, »da prizna nepotvorjeno demokratično pravico samoodločevanja narodov v vseh deželah.«²⁹ Tudi na Jesenicah so morali strokovni zaupniki pozivati delavce, »da se ne dajo zapeljati v kaka nepremišljena dejanja...«³⁰ Zaupniki JSDS so torej uspešno izpolnili navodila dunajskega vodstva in preprečili, da bi se ta stavka razširila tudi na Slovenskem. Omenimo naj še, da se je 28. januarja začelo veliko stavkovno gibanje tudi v Nemčiji. Tudi upor mornarjev v Boki Kotorski, ki je izbruhnil na peti dan stavke v tamkajšnjem arzenalu 1. februarja, je v novejši literaturi označen kot nadaljevanje in del velikega političnega stavkovnega gibanja.

Januarska stavka je »politično pomenila predvsem solidarnostno akcijo z rusko boljševiško revolucijo, ki je proletariatu ostale Evrope obetala konec vojne, če jo z lastno akcijo podpre«. Posebno značilno zanjo je vedenje češkega delavstva, katerega je vodstvu češke socialne demokracije uspelo zadržati, da ni stavkalo v času viška stavkovnega gibanja. Češko socialnodemokratsko vodstvo je namreč pričakovalo rešitev vprašanja češke samostojnosti od antante, od katere pa se je Sovjetska Rusija ločila, in se zato ni ogrevala za revolucionarne akcije.³¹ Socialni demokrati so torej omogočili vladi, da je svoj težaven položaj rešila z meglenimi obljubami. Tako se je to veliko stavkovno gibanje v Avstro-Ogrski končalo dejansko brez uspeha, njegovi cilji pa so ostali aktualni v nadaljnjih delavskih bojih.

Delavstvo Avstro-Ogrske je po odločnem nastopu januarja 1918 vedno pogosteje poskušalo s stavkami uveljavljati svoje politične in ekonomske zahteve. Že

²⁷ Naprej, št. 17, 21. 1. 1918.

²⁸ Naprej, št. 18, 22. 1. 1918.

²⁹ Delavec, št. 6, 9. 2. 1918.

³⁰ Delavec, št. 5, 2. 2. 1918.

³¹ Zgodovinski arhiv KPJ V, stran 484.

marca je prišlo do stavke in demonstracij v Gradcu, v aprilu je bila polurna generalna stavka budimpeštanskega delavstva s povsem političnimi zahtevami, nato pa so zlasti po zmanjšanju obroka kruha sredi junija in po velikem porastu draginje v začetku jeseni izbruhnile številne stavke po industrijskih središčih Avstro-Ogrske. Vlada jih je dušila s pošiljanjem stavkajočih na fronto, z obsodbami pred vojaškimi sodišči, nadalje tudi s streljanjem na stavkajoče in majhnimi ekonomskimi ugodnostmi. Toda stavkovnega vala ji ni uspelo zaježiti. V stavkah je delavstvo zahtevalo zboljšanje prehrane, povišanje mezd, skrajšanje delovnega časa, predvsem pa konec imperialistične vojne. Proti koncu vojne so za stavke vedno bolj prevladovali politični motivi.³²

Tudi delavstvo na Slovenskem se je v tem obdobju pogosteje s stavkami bojevalo za svoje zahteve. Naprej je 30. marca 1918 poročal, da je bila pretekli teden v tovarni P. Kozine et Co. v Tržiču stavka, s katero je delavstvo doseglo delno zboljšanje mezd. Dopisnik iz Tržiča, ki je v Napreju poročal o težkih aprovizacijskih in mezdnih razmerah tamkajšnjega delavstva, politično in sindikalno neorganiziranega, je tudi lepo odgovoril na vprašanje, zakaj si delavstvo bolj ne prizadeva za zboljšanje svojega položaja: »Tisti, ki delamo v podjetjih pod vojnodajatveno postavo, si ne upamo niti pritožiti se zaradi prenizkih mezd. Saj veste — »einrücken machen«, to je strah, pred katerim celo žegen ne pomaga. Človek raje spi doma lačen, kot drugod tudi — lačen.«³³ 11. aprila se je 80 šivalk slamnikov v Ladstätterjevi tovarni v Domžalah zaradi premajhnih mezd odločilo za stavko, ki se je končala šele 6. maja. Podjetnikom je uspelo zaradi zadostne delovne sile — slamninarska industrija je bila v vojnem času v hudi krizi — ter zaradi neorganiziranega in neenotnega nastopa delavk stavko zlomiti.³⁴ Dne 21. aprila so se idrijski rudarji s stavko uprli ukazu, da morajo nositi vojaške čepice. V Idrijo je prišla stotnija vojakov z dvema generaloma, da bi jih prisilili k pokorščini. Spricho nastopa delavstva je šlo vojaško poveljstvo na pogajanja z delavskimi delegati. Dne 23. aprila je delavstvo na shodu sklenilo popustiti. Zahtevali so tudi zboljšanje preskrbe in povišanje osnovnih plač.³⁵

Dne 17. junija je prišlo do stavke v dveh obratih trboveljskega premogovnika. Povod zanjo je bil način razdeljevanja kontrolnih znamk, zaradi katerih so morali rudarji po pol ure in več čakati. Naslednji dan so rudarji na shodu zahtevali tudi več živil, obleke in obutve ter povišanje mezd. Po shodu so predložili svoje zahteve in pritožbe rudniški upravi, popoldne pa so se vrnili na delo.³⁶

Dne 26. junija je začelo stavkati okrog 1300 rudarjev v Mežici in Črni, ker niso dobili živil. Zahtevali so tudi zvišanje mezd. Dne 30. junija je poveljstvo delavskega oddelka zagrozilo s strogimi kaznimi, če se rudarji naslednji dan ne vrnejo na delo.³⁷ Ukazu se je pokorilo le nekaj rudarjev v Črni večina pa je stavkala do 4. julija. Delavstvo je odklonilo ponudbo rudniške uprave za povišanje plač za eno tretjino in sklenilo, da bo zahtevalo razsodbo pritožbene komisije. Dne 8. julija so začeli »zaradi obupnih in naravnost neznosnih razmer« stav-

³² Prim. Turok, stran 70 sl.

³³ Naprej, št. 62, 15. 3. 1918.

³⁴ Inšpekcija dela, fasc. II v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

³⁵ Delavec, št. 18, 4. 5. 1918.

³⁶ Naprej, št. 140, 22. 6. 1918.

³⁷ Delavec, št. 27, 6. 7. 1918.

kati rudarji v Idriji. Na shodu so zahtevali povišanje osnovnih plač,boljšanje preskrbe, nastavitve takega uradništva, ki bo znalo tudi slovensko, 14-dnevni plačan dopust, takojšnjo odpravo militarizacije rudnika in razpis občinskih volitev. Rudarji so za vodstvo stavke izvolili delavski svet, ki se je začel pogajati z zastopniki rudniške uprave, ministrstva za javna dela in okrajnega glavarstva. V Idrijo so prišli močni vojaški oddelki. Delavski svet je dosegel nekajboljšanja v preskrbi in obljubo, da se bodo mezde povišale. Vojaško poveljstvo je ukazalo, da se mora delavstvo vrniti na delo, v nasprotnem primeru pa bo ukrepalo po vojaških zakonih.³⁸ Del rudarjev ni bil zadovoljen z odločitvijo delavskega sveta, da se 11. julija stavka končna. Slovenec je v poročilu o stavki posebej poudaril, da sta M. Cobal in J. Petejan »z vso silo pritiskala na delavstvo, naj gre delat«. Delavstvo pa se je branilo iti na delo, dokler ne dobi zagotovil za izpolnitev svojih zahtev.³⁹ Pred začetkom dela so rudarji sklenili, da bodo čez 8 dni ponovno stavkali, če nadaljnja pogajanja ne bodo uspela. Delavski svet je v določenem roku dosegel le 15 % povišanje draginjskih doklad in nabavni prispevek. Izjavil je, da pogajanja s tem niso končana in pozval delavstvo, naj ne stavka. Naprej je poudaril, da je dolžnost delavstva, da se temu navodilu pokori.⁴⁰ Rudarska delegacija je nato konec julija dosegla na Dunaju novo povišanje draginjskih doklad.⁴¹ Oblasti so se v tem času bale novih akcij delavstva in so na Jesenicah celo prepovedale shod. Dne 15. julija opoldne so začeli stavkati železničarji v mariborskih delavnicah. S stavko je delavstvo nastopilo proti nepravilnostim v preskrbi in samovolji vodje delavnic in še enega uradnika. Ker so bili militarizirani, je vodstvo stavke zahtevalo, da morajo biti med delovnim časom vsi v delavnicah.⁴² Naprej je pisal, da je delavstvo zahtevalo tudi takojšnjo sklenitev miru.⁴³ Dne 17. julija so se začela pogajanja med delavskimi zaupniki in zastopniki direkcije ter vojaškega poveljstva naslednji dan pa so se železničarji vrnili na delo.⁴⁴ Slovenec je poročal, da so se železničarji vrnili na delo šele potem, ko so dosegli odstavek vodje delavnic.⁴⁵ 5. avgusta so zaradi slabe preskrbe začeli stavkati rudarji v Plajbergu,⁴⁶ naslednji dan pa si je s stavko delavstvo arzenala v Miljah priborilo enako preskrbo, kot so jo imeli tržaški delavci.⁴⁷ Sredi avgusta je prišlo do velikega razburjanja zaradi slabe preskrbe med delavstvom na Jesenicah. Vojaški poveljnik je zagrozil z vojaškim posredovanjem, če bi prišlo do stavke. Delavski zaupniki pa so 16. avgusta le s težavo preprečili začetek stavke.⁴⁸ Ker so 20. septembra dobili delavski zaupniki pri vojaškem vodji tovarne le obljube glede dobave živil, je delavstvo zapustilo obrate in se zbralo pred upravnimi prostori. Le težko so delavstvo, ki je bilo še posebej razburjeno zaradi prihoda orožnikov, pomirili.⁴⁹ Od 15. do 19. septembra so stavkali v Trstu delavci

³⁸ Delavec, št. 28, 13. 7. 1918.

³⁹ Slovenec, št. 156, 11. 7. 1918.

⁴⁰ Naprej, št. 162, 19. 7. 1918.

⁴¹ Delo, št. 159, 11. 6. 1960.

⁴² Marburger Zeitung, št. 161, 18. 7. 1918.

⁴³ Naprej, št. 163, 20. 7. 1918.

⁴⁴ Marburger Zeitung, št. 164, 21. 7. 1918; uredništvo je k članku pripomnilo, da mu je mariborska cenzura onemogočila poročanje o stavki in da povzema poročilo po graškem časniku. Zaradi cenzure so bila poročila o tedanjih stavkah tudi v drugih časnikih nepopolna.

⁴⁵ Slovenec, št. 165, 22. 7. 1918.

⁴⁶ Naprej, št. 186, 17. 8. 1918.

⁴⁷ Naprej, št. 178, 7. 8. 1918 in št. 179, 8. 8. 1918.

⁴⁸ Naprej, št. 186, 17. 8. 1918.

⁴⁹ Naprej, št. 219, 25. 9. 1918.

komunalnih podjetij in občinski uslužbenci. v istem času so stavkali tudi učitelji na Primorskem. Do stavke je prišlo kljub nasprotovanju Zveze občinskih nameščencev in SK. Stavkajoči so uspeli z večino svojih zahtev.⁵⁰ Zadnjo stavko pred koncem vojne so 27. septembra izvedli železničarji v mariborskih delavnicah, ki so šli tudi demonstrirati pred okrajno glavarstvo. Zahtevali so več živil.⁵¹

Med številne posredne in neposredne posledice buržoaznodemokratske revolucije v Rusiji moremo uvrstiti tudi oživitvev stavkovnega gibanja za zboljšanje ekonomskega položaja delavstva. Pod vplivom oktobrske revolucije se je stavkovno gibanje v Avstro-Ogrski razmahnilo še močneje in delavstvo je vedno bolj poudarjalo politične zahteve.

Delavec je že ob januarski stavki 1918 zapisal: »Nehote moramo priznati, da delavstvo zahteva v prvi vrsti splošen mir, ker ve, da druge poti ni iz teh razmer.«⁵² Na Slovenskem stavkovno gibanje ni bilo tako razgibano in tako burno kot v nekaterih drugih industrijskih središčih Avstro-Ogrske. To je v glavnem posledica velikih prizadevanj vodstva JSDS in SK, da bi do stavk ne prišlo. Če pa so že stavkali, so socialnodemokratski zaupniki na delavstvo pritiskali naj se vrne na delo. To so utemeljevali predvsem z nevarnostjo, da ne bi prišlo do vojaških represalij. Višek je stavkovno gibanje na Slovenskem v tem obdobju doseglo sredi leta 1918. Neposredno pred koncem vojne, ko je delavstvo v drugih pokrajinah Avstro-Ogrske vodilo številne stavke, pa je pri nas povsem prenehalo. Skupna značilnost vseh stavk je njihov spontan izbruh. Strokovne organizacije niso sodelovale v pripravah stavk, ker so se bale prepovedi svojega delovanja, so pa vodile pogajanja za zahteve stavkajočih. Njihovi funkcionarji so se tudi pustili izvoliti v delavske svete. Poudariti moramo, da je delavstvo na Slovenskem v večini stavk postavljalo zgolj ekonomske zahteve in ni sledilo zgledu številnih političnih stavk na drugih območjih Avstro-Ogrske. Pripomniti pa moramo, da je bilo slovensko delavstvo pripravljeno, da se v večji meri vključi v januarsko stavkovno gibanje 1918, vendar je to namero po sklepu o koncu stavke — razen v Trstu — opustilo.

Kljub temu pa moramo tudi stavke na Slovenskem označiti kot ekonomsko-politične, ker so zaradi spopadov z vojaškimi oblastmi dobile določen politični značaj. V okoliščinah vojnodajatvenega zakona in militarizacije pa je tudi zgolj ekonomska stavka pomenila tveganje, ker so sodišča lahko stavko militariziranih delavcev razglasila za vojaški upor.

V letu 1918 je znatno porastlo tudi število mezdnih gibanj, ki so se končala z neposrednimi pogajanja med delavstvom in delodajalci ali pa pred pritožbenimi komisijami. Z oživitvijo mezdnih bojev so strokovne organizacije znova prevzele pomembno funkcijo, kar je ugodno vplivalo na povečanje števila njihovih članov. Posebej velja ta ugotovitev za organizacije SK, ki so imele v začetku septembra 1918 na Slovenskem že okrog 10.000 članov.⁵³ Sredi 1917 je znova začela delovati ZJŽ, poleti naslednjega leta pa so oblasti dovolile delovanje tudi Narodno socialni zvezi. Ob razpadu Avstro-Ogrske so si strokovne organizacije že bolj ali manj opomogle od udarca, ki jim ga je prizadejal izbruh svetovne vojne, in pripravljene so bile na boje v novih razmerah.

⁵⁰ Naprej, št. 216, 21. 9. 1918 in Edinost, št. 253, 17. 9. 1918.

⁵¹ Naprej, št. 233, 30. 9. 1918.

⁵² Delavec, št. 4, 26. 1. 1918.

⁵³ Naprej, št. 206, 10. 9. 1918.

Narodna vlada SHS v Ljubljani si je takoj po prevzemu oblasti prizadevala z ukrepi proti druginji in z urejanjem prehrane zaježiti razmah mezdnih gibanj. Iz strahu pred nemiri je zboljšala preskrbo predvsem v večjih industrijskih središčih,¹ kjer je iz istih razlogov obdržala vojaške posadke. Narodna vlada je še posebej poskušala doseči s svojimi posredovanji, da bi se mezdni in delovni spori ne razreševali s stavkami.

Prvi neuspeh svojih prizadevanj je doživela v Mariboru, kjer so nemške železničarske strokovne organizacije takoj po prevratu s stavkami aktivno posegle v boj za usodo Južne Štajerske. Sporazumno z nemškimi meščanskimi strankami so po odstranitvi nemških sodnikov in upraviteljev poštних uradov 29. novembra 1918 železničarji že petič v tem mesecu začeli stavkati.² Narodni vladi pa je uspelo že po dveh dneh s slovenskimi železničarji, ki so spoznali, »da nima smisla štrajkati v ta namen, da bi nemškim delavcem pomagali izsiliti, da Maribor postane nemško avstrijsko ozemlje«,³ delno vzpostaviti promet. Medtem ko je narodna vlada z odpusti in namestitvijo slovenskih uslužbencev že 30. novembra končala stavko poštних in sodnih uslužbencev, pa so železničarji vztrajali do 14. decembra, ko so končno njihovi zaupniki privolili tudi v zahteve ljubljanske vlade, da mora ravnateljstvo južne železnice imenovati vodilne uslužbence po njenih predlogih in da morajo vsi železničarji priseči jugoslovanski državi.⁴ S tem je nemška nacionalistična birokracija izgubila dominanten položaj na železnicah na Slovenskem Štajerskem in pospešilo se je slovensko uradovanje. Zaradi stavke pa je bilo nekoliko oteženo vojaško zasedanje severne meje.⁵ Stavke mariborskih železničarjev so imele ne glede na dejstvo, da so v njih postavljali tudi ekonomske zahteve, predvsem zboljšanje prehrane, sredi boja za utrditev slovenske oblasti na Južnem Štajerskem izraziti politični pomen.

S preskrbo delavstvo tudi drugod ni bilo zadovoljno. 16. decembra je izbruhnila spontana stavka rudarjev v Trbovljah, s katero so po treh dneh pogajanj dosegli dobavo novih živil, znižanje cen nekaterim živilom in nadzorstvo v rudniškem konzumu. Narodna vlada je v začetku stavke poslala trboveljski vojaški posadki okrepitev.⁶ Naprej je pohvalil takojšnje posredovanje Unije slovenskih rudarjev, »da je vzpostavila red, ker sicer bi se bilo utegnilo dogoditi marsikaj neljubega«.⁷ Zaradi slabe preskrbe je prišlo 10. januarja 1919 do hudih neredov

¹ Prim. zapisnike sej narodne vlade SHS v Ljubljani, novembrske seje 1918 v Arhivu Slovenije (dalje navajam AS). Glede na značaj posvetovanja je v prvem delu koreferata nekoliko podrobneje obdelan stavkovni val v zadnjem obdobju prve svetovne vojne, zaradi velikega števila stavk po vojni pa je v drugem delu je pregled najpomembnejših stavk v jugoslovanskem delu Slovenije.

² Prim. fasc. Splošno o železnici; zapisnike sej mariborske podružnice ZJŽ; Franc Jarh, Kratek zgodovinski pregled osnovanja in delovanja organizacije nacionalnih železničarjev »zveze jugoslovanskih železničarjev«, podružnica Maribor 1910—1933, vse v Pokrajinskem arhivu v Mariboru; zapisniki sej narodne vlade v AS; General Maister, Stavke (štrajki) železničarjev ob prevratu v območju Maribora. Mariborski koledar 1932, str. 85—103.

³ Mariborski delavec, št. 17, 12. 12. 1918.

⁴ Delavec, št. 51, 21. 12. 1918.

⁵ Lojze Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje leta 1918/19. Zgodovinski časopis XV — 1961, stran 128.

⁶ Delavec, št. 1, 9. 1. 1919.

⁷ Naprej, št. 297, 28. 12. 1918.

tudi v Sevnici. Delavstvo je zapustilo delo in si na kolodvoru razdelilo vagon moke. Okrajni glavar je poudaril, da so na nastop delavstva vplivali boljševiški izpadi v Rajhenburgu, v Smihelu—Stopičah in Krškem. Zaradi teh nemirov je bilo aretiranih 50 ljudi.⁸ 15. januarja je delavstvo ljubljanske tobačne tovarne prenehalo delati in protestiralo pred tovarniško pisarno ter pred vladno palačo proti majhnim prejemkom.⁹ Dne 27. januarja je prišlo v mariborskih delavnicah in kurilnici do novega prenehanja dela, ko so se nemški železničarji pridružili demonstracijam ob prihodu ameriškega izvedenca Shermana Milesa.¹⁰

Sredi razprav o krivdi za tragičen razplet mariborskih pronemških demonstracij je med slovenskim delavstvom močno odmeval potek stavke železničarjev na Primorskem. Dne 1. februarja so železničarji južne železnice opolnoči začeli stavkati iz protesta proti italijanski železniški upravi, ki bi morala s prvim januarjem začeti izplačevati nove draginjske doklade, pa se je temu upirala. Ker so bili med stavkajočimi večinoma slovenski železničarji, so italijanski meščanski listi stavko označili kot izraz sovražnosti do novih oblasti. Policija je začela takoj z aretacijami, tržaški guverner pa je potrdil kolektivni odpust stavkajočih železničarjev in kazenski postopek proti zaprtim železničarjem. Kljub protestom zoper podtikanje o politično-narodnostnem značaju stavke in kljub dvodnevni splošni stavki 9. in 10. februarja v Trstu, je vojaško sodišče obsodilo 56 železničarjev, med njimi večino Slovencev, zaradi oškodovanja italijanske države in zvez z Jugoslavijo, in to na zaporne kazni od 2 do 5 let.¹¹ V Ljubljani je bil 22. februarja velik protestni shod socialističnih železničarjev, ki so obsodili nasilje italijanskih oblasti in zahtevali, da se o takem ravnanju s slovenskim življem obvesti pariška mirovna konferenca.¹² Medtem so italijanske oblasti z železničarji iz notranjosti vzpostavile promet. Dne 26. februarja je bil buren shod, na katerem je 1600 železničarjev zahtevalo ponovno zaposlitev. Na prizadevanje železničarskega sindikata iz Torina je ravnateljstvo obljubilo, da bo reševalo prošnje odpuščenih železničarjev.¹³ Obsojeni železničarji so bili tudi odpuščeni iz zapora. Italijanske oblasti so torej prav tako odločno reagirale na stavkovno gibanje na zasedanem ozemlju kot slovenska vlada v Mariboru.

Pomemben prelom v ekonomskih bojih delavstva na Slovenskem je bila uvedba svobodne trgovine konec februarja 1919. Dotlej so bile strokovne organizacije deželni vladi dober zaveznik v omejevanju delavskih bojov. Po zaslugi strokovnih organizacij se je delavstvo prve mesece po prevratu v veliki meri zadovoljevalo z resolucijami in tudi v redkih mezdnih gibanjih ni s stavkami uveljavljalo svojih zahtev. Zaradi odprave preskrbovalnih uredb je zacvetela špekulacija in cene so naglo porasle. Marca 1919 je bila cena enega kg pšenične moke 2,20 K, julija 4 K, junija 1920 pa že 8 K, mast se je v istem obdobju podražila od 18 K na 40 K, sladkor od 3,20 K na 12,40 K itd.¹⁴ Nesorazmerje med mezdami in cenami se je naglo povečalo. Delavstvo je že prve mesece po uvedbi svobodne trgovine

⁸ Fond deželne vlade za Slovenijo, poverjenišтво za notranje zadeve (dalje navajam DVS pov.), fasc. 3/1919 v AS.

⁹ Delavec, št. 3, 18. 1. 1919.

¹⁰ Lojze Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje leta 1918/19, o. c. str. 138—143.

¹¹ Edinost, št. 33, 2. 2. 1919 in št. 86, 28. 3. 1919.

¹² Naprej, št. 45, 24. 2. 1919.

¹³ Naprej, št. 70, 27. 3. 1919.

¹⁴ Naprej, št. 184, 14. 8. 1919 in Rdeči prapor, št. 4, 5. 6. 1920.

pokazalo, da ne misli mirno prenesti občutnega poslabšanja svojega položaja. V vsem obdobju inflacije do 1923 so se vrstila mezdna gibanja, ki so le ob krajših ustalitvah cen nekoliko ponehala. Obrtno nadzorništvo v Ljubljani je 1919 registriralo 38 mezdnih gibanj v 323 obratih, ki so se v osmih primerih končala s popolnim uspehom, 25 je bilo delno uspešnih, petkrat pa delavstvo ni uspelo.¹⁵ Naslednje leto so inšpektorji dela na ljubljanskem in celjskem območju posredovali v 96 mezdnih gibanjih v 552 obratih z 20.519 delavci, od katerih se jih je 18 končalo s popolnim uspehom, 57 z delnim, druga pa niso bila uspešna.¹⁶ Ti podatki ne kažejo prave slike pogostnih ekonomskih bojev v tem obdobju. Organizacije SK so npr. 1919 izvedle samo v Celju in okolici 49 mezdnih gibanj,¹⁷ osrednje društvo kovinarjev pa je v 11 mesecih leta 1919 vodilo 35 mezdnih gibanj, v katerih so kovinarji dosegli povečanje svojih prejemkov skupaj za 7 milijonov K.¹⁸ Velika večina mezdnih gibanj se je končala s pogajanjem in s podpisom kolektivne pogodbe. Medtem ko so ob začetku razmaha mezdnih gibanj mnogi delodajalci popustili že pred grožnjami s stavko, so se sredi 1919 boji že toliko zaostri, da je moralo delavstvo večkrat uveljavljati svoje zahteve s stavkami, delodajalci pa so se nekajkrat uprli delavskim zahtevam s kolektivnimi odpusti — izpori. Narodni socialist je zapisal, da so strokovne organizacije neposredno po vojni dosegle uspehe zato, »ker je bil kapitalizem brez moči in pripravljen na vsako koncesijo, samo da se reši in ohrani. Kar je popustil, ni popustil v spoznanju, da se mora delež produkcije deliti z delavskim ljudstvom, ampak izključno le zato, ker je bil prisiljen«.¹⁹ Spomladi 1919 so se oblasti bale, da bi zaradi splošnega nezadovoljstva prišlo do večjih nemirov delavstva z namenom »polastiti se vlade in važnih industrijskih objektov«. Komandant dravske divizijske oblasti je poslal vsem enotam nadrobna navodila za nastop vojske ob večjih nemirih.²⁰

Dne 7. maja je prišlo do hudih nemirov v Velenju, odkoder so zaradi katastrofe na koroški fronti začeli seliti urade. Ko so ponoči rudarji zvedeli, da hočeta dva rudniška uslužbenca odnesti tudi denar, ki da je bil pripravljen za izplačilo draginjskih doklad, so zapustili delo, si nasilno vzeli denar in odpeljali s seboj oba uslužbenca. Naslednji dan je proti rudarjem nastopila vojska in prišlo je tudi do streljanja. Po posredovanju funkcionarjev Unije slovenskih rudarjev in po doseženem povečanju mezd so se rudarji 12. maja vrnili na delo.²¹ Deželna vlada je zadnji dan stavke prosila komando dravske divizije, da pošlje v Velenje vojaštvo, 12. maja pa je razglasila v okrajnih glavarstvih Slovenj Gradec, Celje, Maribor in Radovljica nagli sod,²² s čimer je hotela preprečiti podobne dogodke v drugih industrijskih središčih.

Julija 1919 je stavkovno gibanje v tem letu doseglo višek. Tega meseca so iz ekonomsko-socialnih vzrokov stavkali dvakrat železničarji v delavnicah in v

¹⁵ Letno poročilo obrtnega nadzorništva v Ljubljani. Ljubljana 1920, stran 40.

¹⁶ Izveštaj inspekcije rada kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca o njenom poslovanju u g. 1920 (dalje navajam Izveštaj 1920). Beograd 1921, str. 169 in 181.

¹⁷ Naprej, št. 177, 5. 8. 1920.

¹⁸ Naprej, št. 264, 20. 12. 1919.

¹⁹ Narodni socialist, št. 21, 20. 9. 1919.

²⁰ DVS/pov., fasc. 6/1919 v AS.

²¹ Prav tam.

²² Zapisnik 97. seje deželne vlade 21. 5. 1919 v AS.

kurilnici v Mariboru, rudarji v Šentjanžu,²³ delavstvo elektrarne na Fali,²⁴ notarski in odvetniški uradniki v Celju,²⁵ usnjarji v Konjicah,²⁶ višek pa je bila dvodnevna politična stavka 21. in 22. julija, s katero se je tudi slovensko delavstvo odzvalo pozivu amsterdamske sindikalne internacionale, da protestira proti kontrarevolucionarni vojaški intervenciji v Rusiji in na Madžarskem. Ta skupna akcija evropskega delavstva je imela v Jugoslaviji glede na nevarnost, da bi jugoslovanska vojska sodelovala v dušitvi madžarske revolucije, še poseben pomen.²⁷ Naprej je zapisal, naj bo stavka tudi protest proti načinu dela pariške mirovne konference in podpora zahtevam za izvajanje priborjenih političnih in socialnih svoboščin v Jugoslaviji.²⁸ Deželna vlada se je bala neredov in je 21. in 22. julija prepovedala vsa zborovanja na prostem in manifestacije po ulicah, komanda dravske divizije pa je v zvezi s stavko ukazala pripravljenost svojih enot. Okrepila je vojaške posadke v Kamniku, Hrastniku in Zagorju ter določila čete za Jesenice, Velenje in Celje. Iz poročil policijskih komisarjev in okrajnih glavarjev vidimo, da je stavkalo v industrijskih podjetjih in rudnikih skoraj vse delavstvo, na železnici pa velika večina. Enoten nastop delavstva sta preprečili predvsem vodstvi ZJŽ in JSZ, ki sta pozvali svoje člane, naj ne stavkajo. »Narodnim« železničarjem je uspelo delno vzpostaviti promet. Zaradi tega je prišlo v Ljubljani do spopada s socialističnimi železničarji, ki so hoteli preprečiti odhode vlakov. Enota 150 srbskih vojakov je njihov poskus preprečila. Delavstvo se ni oziralo na prepoved zborovanja na prostem in prišlo je do demonstracij, med katerimi je vzklikalo Beli Kunu, internacionali itd.²⁹ V Ljubljani se je 21. julija zbralo na shodu nad 5000 železničarjev in drugih delavcev, ki jih je pozdravila tudi zastopnica beograjske socialistične mladine Živkovičeva. V svojem govoru je poudarila privrženost srbske mladine komunističnim načelom, zaključila pa ga je z vzklikom boljševiški republiki in III. internacionali, kar je izzvalo »nepopisno navdušenje in vzklikanju ni bilo ne konca ne kraja.«³⁰

5. avgusta je začelo 414 delavcev in uradnikov Strojnih tovarn v Ljubljani obrambno stavko proti znižanju mezd. Ravnateljstvo podjetja je hotelo zlomiti stavko s stavkokazi, ki jih je iskalo celo na Dunaju. Trdovraten odpor ravnateljstva je stopnjeval solidarnost delavstva s stavkajočimi kovinarji. Organizacije SK so zbrale skoraj 24.000 K podpore za kovinarje, več zaupnikov pa je predlagalo, naj SK razglasi solidarnostno stavko. Šele 4. septembra so zastopniki Osrednjega društva kovinarjev dosegli povišanje prejemkov, priznanje osemurnega delavnika, ureditev higienskih naprav in še nekoliko drugih ugodnosti. Tako se je stavka uspešno končala.³¹

Naslednja politična stavka konec oktobra 1919 v revirjih je pokazala, da se nasprotja med levico in desnico v JSDS in SK poglobljajo. 29. oktobra so iz protesta proti aretaciji komunističnega agitatorja Nina Furlana začeli stavkati rudarji v Trbovljah, naslednji dan pa so se jim pridružili še v Zagorju in v Hrast-

²³ DVS/pov., fasc. 19/1919 v AS.

²⁴ Delavec, št. 30, 26. 7. 1919.

²⁵ Slovenec, št. 171, 27. 7. 1919.

²⁶ Letno poročilo obrtnega nadzorništva v Ljubljani. Nav. izd., stran 41.

²⁷ Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije. Ljubljana 1963, stran 38.

²⁸ Naprej, št. 162, 18. 7. 1919.

²⁹ DVS/pov., fasc. 8/1919 in fasc. 10/1919 v AS.

³⁰ Nova istina, št. 7, 31. 7. 1919.

³¹ Naprej, št. 184, 14. 8. 1919 do št. 204, 9. 9. 1919.

niku. Zahtevali so predvsem Furlanovo izpustitev.³² Deželna vlada je sklenila, da se mora stavkajočim energično pokazati državna avtoriteta. Že pred začetkom stavke je poslala v revirje 400 vojakov in okrepitev orožniškimi postajami. V primeru sabotaž je pripravljala uvedbo naglega sode. Ker je kljub tem preventivnim ukrepom stavka izbruhnila, je še sklenila, da je treba rudarje vpoklicati na orožne vaje, konzumu pa je prepovedala prodajati živila na kredit.³³ Uradno poročilo o začetku stavke poudarja, da je delavstvo v Trbovljah nagnjeno k levemu krilu socialne demokracije in da vse kaže, da socialnodemokratski voditelji nimajo nanj več vpliva.³⁴ Stavkajoče je prišel mirit sam minister za gozdove in rude Anton Kristan, ki mu je z obljubami uspelo doseči, da so rudarji 5. in 6. novembra »divjoo« stavko končali, ne da bi s svojimi zahtevami uspeli.³⁵

Najdaljšo stavko v letu 1919 je začelo 13. oktobra 544 grafičnih delavcev in jo uspešno končalo šele 8. decembra. Lastniki tiskarn so sprva zavrnili mezdne zahteve in vse delavstvo izprli. Šele po posredovanju deželne vlade so delodajalci popustili. Boj najstarejše slovenske strokovne organizacije, Društva grafičnih delavcev, je bil še posebno težak spričo tega, ker se je bojevalo z združenimi delodajalci, ki so se srdito upirali.³⁶ Stavka je pokazala, kako nujno je, da si strokovne organizacije ustvarijo močne stavkovne sklade, ker bi brez njih delavstvo ne moglo vzdržati tako dolgotrajnih bojov. Decembra je prišlo do velike zaostritve tudi v mezdnem gibanju državnih uslužbencev. Demonstrativna stavka 18. decembra pa je zaradi nasprotij med nižjimi in višjimi uslužbenci le delno uspela.³⁷

Sredi januarja 1920 so začeli rudarji v Trbovljah in Hrastniku s pasivno rezistenco. Poglavitni vzrok za nezadovoljstvo je bilo naglo zviševanje cen po kolokovanju kron in slaba preskrba rudarjev z živili, obleko in obutvijo. Naprej je poudaril, da je prišlo do gibanja nenadoma, brez sporazuma s strokovnimi organizacijami. Od deželne vlade je zahteval, naj skliče pogajanja, rudarje pa je opozoril, naj se ne pustijo razburjati niti od deželne vlade, niti od »neodgovornih elementov«.³⁸ Dne 19. januarja je poslala deželna vlada v Hrastnik in Trbovlje orožnike ter nato še vojsko, ravnateljstvo TPD pa je rudarje 22. januarja izprlo.³⁹ Rudarji so obsodili ravnanje deželne vlade in poudarili, da se njihov položaj ne da rešiti z razglasitvijo meznega gibanja za politično. Ker so se razmere v revirjih hudo zaostrile, so rudarski zaupniki posredovali pri TPD, da je po enem dnevu preklicala izpor, deželna vlada pa je obljubila, da bo posebna komisija preučila preskrbo rudarjev in razmere v rudnikih.⁴⁰ Dne 12. februarja so nato rudarski zaupniki dosegli znatno zvišanje minimalnih plač, povečanje družinskih doklad in nabavnih prispevkov.⁴¹

Tak način dušitve meznih gibanj je povzročil med delavstvom veliko ogorčenje nad delovanjem socialnodemokratskih predstavnikov v osrednji oziroma de-

³² DVS/pov., fasc. 19/1919 v AS; Novice, št. 6, 5. 11. 1919.

³³ Zapisniki 129., 132. in 133. seje deželne vlade v AS.

³⁴ DVS/pov., fasc. 19/1919 v AS.

³⁵ Iz zgodovine rudarskih stavk v trboveljskem revirju. Ljubljana 1950, stran 41.

³⁶ DVS/pov., fasc. 19/1919 v AS; Novice, št. 1, 18. 10. 1919, št. 5, 1. 11. 1919, št. 7, 8. 11. 1919; Slovenec, št. 236, 10. 12. 1919.

³⁷ DVS/pov., fasc. 19/1919 v AS.

³⁸ Naprej, št. 15, 20. 1. 1920.

³⁹ DVS/pov., fasc. 7/1920 v AS.

⁴⁰ Naprej, št. 19, 24. 1. 1920.

⁴¹ Delavec, št. 12, 20. 3. 1920.

želni vladi. Zato je zaupniški zbor organizacije JSDS za Ljubljano in okolico 31. januarja 1920 v obrazložitvi svoje zahteve po takojšnjem koncu ministerializma in sklicanju strankinega zbora na prvem mestu očital deželni vladi, da je z vojaško silo dušila mezdna gibanja v Trbovljah, Zagorju, Hrastniku, Kočevju in Velenju. Potem, ko je naštel še druge dokaze za protidelavsko politiko deželne in osrednje vlade, je zaupniški zbor poudaril, da v tedanjih političnih, gospodarskih in socialnih razmerah razredna delavska stranka ne sme sodelovati v vladi, če ne bo razpasti. Zaupniki so opozorili vodstvo JSDS, da grozi stranki razcep, ki mu je iskati vzrok »predvsem v sedanji taktiki in v nesrečni roki v strokovnem gibanju zlasti v premogovnih revirjih«. ⁴² Ker takim zahtevam izvršni odbor JSDS ni ugodil, je slovensko delavstvo z ustanovitvijo Delavske socialistične stranke za Slovenijo obsojilo politiko svojih dosedanjih voditeljev. V bojazni, da ne bi prišlo do razkola tudi v SK, je njeno vodstvo na sestanku z zastopniki komunističnega Centralnega delavskega sindikalnega sveta Jugoslavije (CDSSJ) privolilo v vključitev slovenskih razrednih strokovnih organizacij vanj. Po sklepu plenarne seje 28. marca je SK postala pokrajinska centrala CDSSJ za Slovenijo. ⁴³ Tako je bilo razredno zavedno delavstvo na Slovenskem pred viškom stavkovnega gibanja politično že razcepljeno, strokovno pa še enotno organizirano v SK.

V zgodnji spomladi 1920 je stavkovno gibanje v Jugoslaviji doseglo največji razmah. Radničke novine so v začetku aprila poročale, da je bilo v Srbiji in v Vojvodini tedaj okrog 50 stavk, v vsej Jugoslaviji pa vsaj dvakrat toliko. ⁴⁴ Aprila 1920 je stavkovno gibanje v Sloveniji doseglo višek z železničarsko in s splošno stavko. Zveza prometnih in transportnih delavcev in uslužbencev Jugoslavije (ZPTDUJ) je 28. oktobra 1919 sklenila kolektivno pogodbo — protokol sporazuma — z ministrstvom za železnice, ki se je glede velikih ugodnosti za železničarje zelo razlikovala od običajnih sporazumov strokovnih organizacij z delodajalci. Vlada in železniške direkcije so zato uporabile vsa sredstva za njeno razveljavitev. ZPTDUJ se je morala po podpisu protokola sporazuma nenehno boriti za njegovo izvajanje. Minister za promet dr. A. Korošec je ob podpori Udruženja jugoslovanskih narodnih železničarjev izdal Začasni pravilnik in s tem razveljavil protokol sporazuma. List Ujedinjenje je zapisal, da se železničarje izziva iz najvišjega mesta v državi v usodepolne korake. ⁴⁵ ZPTDUJ je začela pripravljati stavko. Na shodih 15. aprila so železničarji sklenili začeti stavko opolnoči. Slovenec je takoj po začetku stavke zapisal, da so komunisti politični stavki spretno naredili videz mezdnega gibanja in da gre z njo »prva bojna četa komunistov na delo, da omaje temelje reda in države«. Poudaril je tudi, da je s stavko prizadeta avtoriteta države in zato nikdar »nobena vlada, ne ta ne druga, ne bo smela dopustiti, da ji njeni uslužbenci diktirajo svojo voljo z grožnjo s stavko, ki ogroža državo, prehrano, gospodarstvo, vse ljudstvo in slednjič delavstvo samo«. Meščanski tisk je bil poln alarmantnih vesti, da nameravajo Italijani in Madžari izkoristiti stavko za vdor na jugoslovansko ozemlje. Z lažnimi podatki so poskušali tudi pokazati gmotni položaj železničarjev kot izredno ugoden. ⁴⁶ S tem je meščanski tisk skušal

⁴² Zapisnik zaupniškega odbora organizacije JSDS za Ljubljano in okolico z dne 31. januarja 1920 v arhivu CK ZKS.

⁴³ Ujedinjenje št. 6, 7. 4. 1920.

⁴⁴ Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije, nav. izd, stran 41.

⁴⁵ Ujedinjenje, št. 5, 3. 4. 1920.

⁴⁶ Slovenec, št. 86, 16. 4. 1920 in št. 91, 22. 4. 1920.

nahujskati javno mnenje proti železničarjem in opravičiti vladne ukrepe proti stavkajočim železničarjem. Deželna vlada je poskušala zlomiti stavko z vpoklicem železničarjev na orožne vaje, s prepovedjo shodov, z odpravo preskrbe z živili itd., hkrati pa si je prizadevala razbiti enotnost železničarjev. Dosegla je, da je vodstvo ZJŽ pozvalo svoje člane, naj se vrnejo na delo. Temu pozivu pa se je odzval le del »narodnih« železničarjev. Medtem pa so 21. aprila začeli iz solidarnosti do železničarjev stavkati rudarji v revirjih. Naslednji dan je odbor SK sklenil, da se 24. aprila začne tridnevna splošna stavka vsega delavstva v znak protesta proti nasilju vlade in v dokaz solidarnosti z železničarji. ZJŽ in JSZ pa sta posebno govor F. Perdana na shodu 22. aprila, v katerem je izrazil simpatije Sovjetski Rusiji in omenil, da bi bilo treba slediti zgledu ruskih revolucionarjev, spretno izkoristili za dokazovanje političnega značaja stavke in za odvrčanje svojih članov od sodelovanja v splošni stavki. Na večer pred generalno stavko je bila na predsedstvu deželne vlade konferenca z zastopniki dravske divizije, policije in orožništva, na kateri so sklenili, »da se v interesu varnosti in prestiža države ter glede na nasilnosti, javljene iz trboveljskega revirja, zborovanje stavkajočih in obhod po mestu prepreči«. V Zagorju, Hrastniku in Trbovljah so namreč rudarji zasedli železniške postaje in progo, poškodovali telefonsko napeljavo, trboveljski rudarji pa so imeli v svojih rokah tudi pošto. Naslednji dan so orožniki in policisti na Zaloški cesti s streljanjem preprečili prihod okrog 3000 demonstrantov v mesto. Smrtno je bilo zadetih 13 oseb, lažje ali težje pa je bilo ranjenih nad 30 demonstrantov. Vsi delavci in delavke, ki so bili neposredno pred kordonom, so na zaslšanju zanikali, da bi videli demonstranta, ki je grozil in streljal s samokresom, kar je bilo po uradni izjavi povod za streljanje s strani orožnikov. Po spopadu se je okrog 500 demonstrantov zbralo pred hotelom Slon, kjer jih je govornik po poročilu, da pogajanja v Beogradu ugodno potekajo, pozval, naj se razidejo. Deželna vlada je po teh dogodkih odklonila vsakršno pogajanje z zastopniki stavkajočih, ker »bi s tem »poraz, ki so ga komunistični voditelji danes doživeli, znatno omilili«. Zahtevala je, da se morajo železničarji brezpogojno vrniti na delo. Sledile so množične aretacije članov stavkovnih odborov in železničarjev, ki se niso odzvali pozivu na orožne vaje. Samo v Mariboru je bilo aretiranih 220 železničarjev. Dne 27. aprila je bil v Ljubljani zadnji shod stavkajočih železničarjev in z njim je bila stavka dejansko končana.

Iz poročil okrajnih glavarjev vidimo, da je generalna stavka zavzela velik obseg in da jo je oblastem uspelo zatreti ponekod šele prvi teden maja. Poročali so o stavkah v zasavskem revirju; Rajhenburgu, Sentjanžu, Radečah, Kočevju, Ribnici, Medvodah, Kranju, Trziču, kjer niso stavkali člani JSZ, v Šoštanju, Kamniku, Mariboru in na Duplici. Poleg rudarjev v revirjih, je posebno odločno nastopilo delavstvo v Kočevju, kjer je na shodih vzklikalo Leninu in Sovjetski Rusiji ter republiki, in v Kamniku, kjer so bile demonstracije. V obeh krajih so akcije delavstva preprečili šele s pomočjo vojske in orožnikov.⁴⁷

Socialni demokrati so krivdo za potek železničarske stavke in njene posledice naprtili komunistom. Poudarjali so, da se stavkajoči niso držali navodil SK. Polemika med komunisti in socialnimi demokrati po stavki je pokazala, da je v sicer na zunaj enotnih strokovnih organizacijah vladalo veliko nezaupanje med

⁴⁷ O stavki je pisalo vse tedanje delavsko in meščansko časopisje, pomembni podatki pa so zlasti v DVS/pov., fasc. 9, 10, 11, 12/1920 v fasc. Situacijska poročila 1920 in zapisnikih 139., 141., 142. seje deželne vlade v AS.

levico in desnico. O Prepeluhovi kritiki komunistov glede njihove težnje za socialnim prevratom je dr. Dušan Kermavner zapisal: »Ta težnja je izven dvoma, a prav gotovo je, da ni šlo, kakor je med dogodki in po njih zatrjevalo vse meščansko časopisje, za noben prevrat, ampak le za vero — v bistvu reformistično —, da bo država pred strnjnim nastopom delavstva popustila. Ta vera je bila plod želja in ne političnega računa...«⁴⁸ Vodstvo stavke je storilo veliko napako, ker ni doumelo, »da generalni štrajk, zlasti mnogodnevni, časovno neomejen, pomeni vrhunec delavske moči in prizadevanj in more bodisi prerasti v politični boj za oblast, ali pa ga je treba ob smotrni organizaciji pravočasno ustaviti, da se ne bi spremenil v prisilen umik ali hud poraz.«⁴⁹ Stavkovno vodstvo pa je vztrajno zanikalo očitni politični značaj stavke in je napačno ravnalo, da je ni pravočasno zaključilo. Socialni demokrati so poskušali stavko izkoristiti za odvrnitev delavstva od »nesposobnih« komunistov. Železničarska in splošna stavka ter drugi takratni boji »so pripeljali k zmagi revolucionarno usmerjenost v delavskem gibanju Slovenije« in pomenijo »prelomnico v pogledu osvoboditve delavskega razreda izpod vpliva reformističnih iluzij.«⁵⁰ Slovensko delavstvo je poleti 1920 odločno zahtevalo, da vodstvo SK preneha sabotirati sporazum o vključitvi slovenskih razrednih strokovnih organizacij v CDSSJ.

6. junija so rudarji na shodih v Trbovljah in Zagorju obsodili postopanje delegatov Unije slovenskih rudarjev, ki so se na ustanovnem kongresu Zveze rudarskih delavcev Jugoslavije 22. in 23. maja uprli združitvi. Zahtevali so, naj vodstvo unije skliče zborovanje, na katerih bi izvolili delegate za predvideni sindikalni kongres v Vukovaru.⁵¹ Funkcionarji unije pa so se še nadalje upirali združitvi. Avgusta so rudarji začeli ustanavljati podružnice ZRDJ, v katerih je bilo že naslednji mesec okrog 10.000 članov,⁵² Tako je SK za železničarji, ki so se že v začetku 1920 vključili v komunistično sindikalno centralo, izgubila še večino rudarjev. Za vključitev v CDSSJ so se na kongresih za združitev odločili tudi kovinarji⁵³ in stavbinski delavci⁵⁴ ter manjše skupine delavcev drugih panog. Toda dokončno izvedbo sklepa jim je preprečila obznana. Tako je obznana rešila SK pred nadaljnjim razpadanjem, onemogočila pa je dejavnost najmočnejšim strokovnim organizacijam v Sloveniji.

Aprilska stavka je pomembna prelomnica v delavskem gibanju na Slovenskem. Po njej je samozavest delavstva začela upadati, neposredno pa je imela posledice za gmotni položaj železničarjev in njihove strokovne organizacije. Takoj po aprilski stavki je ostrina mezdnih bojev splahnela, od avgusta dalje pa je delavstvo spet nastopalo odločneje in izvedlo do konca leta nekaj manjših stavk. Dne 17. decembra so zaradi odklanjanja mezdnih zahtev začeli stavkati rudarji v revirjih, Kočevju, Rajhenburgu, naslednji dan pa še v Šentjanžu. Dne 28. decembra so se jim pridružili tudi rudarji v Mirni. Zgledu okrog 10.000 slovenskih rudarjev so sledili tudi rudarji v Bosni. Beograjska vlada je sklenila z izjemnimi uredbami

⁴⁸ Albin Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938, str. 514—515.

⁴⁹ France Klopčič, Zaton slovenske socialnodemokratske stranke 1919—1920. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1960, stran 96.

⁵⁰ Pregled zgodovine komunistov Jugoslavije, nav. izd., stran 44.

⁵¹ Rdeči prapor, št. 5, 11. 6. 1920.

⁵² Rdeči prapor, št. 35, 29. 9. 1920.

⁵³ Delavec, št. 41, 9. 10. 1920 in št. 45, 6. 2. 1920.

⁵⁴ Josip Cazi, Revolucionarni sindikati Jugoslavije (1919—1920). Beograd 1959, stran 122.

preprečiti velika stavkovna gibanja rudarjev in tudi železničarjev. Dne 15. decembra je izdala uredbo o militarizaciji železničarjev v primeru stavke, 24. decembra pa uredbo o ukrepih za primer neredov, stavk in uporov v rudnikih. Vlada je razdvojila stavkovno gibanje rudarjev s tem, da je bosanske rudarje militarizirala in stavko z vojaško silo ter delavskimi žrtvami zadušila. TPD pa je ukazala, naj začne pogajanja z zastopniki strokovnih organizacij. Ko je bila z obznanom prepovedana dejavnost Zveze rudarskih delavcev Jugoslavije, je nastopila vlada še odločneje. Od TPD je zahtevala, da poviša plače rudarjev na višino prejemkov v državnih rudnikih, rudarjem pa je zagrozila z militarizacijo in odpusti ter jih prisilila, da so se 10. in 11. januarja 1921 vrnili na delo. Tudi komanda dravske divizije je že takoj po začetku te stavke poslala v revirje vojsko. Na pogajanjih s TPD so zastopniki rudarjev dosegli celo nekoliko večje prejemke, kot so jih imeli rudarji v državnih rudnikih.⁵⁵ Novi čas je po stavki zapisal: »Trboveljska stavka, katero je vlada končala s surovim ukazom, potem ko je uničila najmočnejše orožje delavstva — zborovalno in združevalno svobodo — trboveljska stavka je pokazala, kako se je jugoslovanski kapital v vsej tišini organiziral in razvil v moč.«⁵⁶ Rudarska stavka je pomembna prelomnica v stavkovnem gibanju, ki se je v dveh najpomembnejših panogah odslej odvijalo pod prettnjo izjemnih uredb, s katerimi so okrnili pravico delavstva do stavke.

Obrtno nadzorništvo v Ljubljani je 1919 posredovalo ali dobilo poročilo o 11 stavkah z 228 stavkajočimi, od katerih so se tri končale s popolnim uspehom, 8 pa z delnim.⁵⁷ V naslednjem letu navajata inšpekciji dela v Ljubljani in Celju v poročilih 17 stavk s 158 stavkajočimi, od katerih je bilo 7 popolnoma uspešnih, 9 delno, po eni stavki pa so se morali delavci brez uspeha vrniti na delo.⁵⁸ Po drugih virih⁵⁹ smo ugotovili, da je bilo stavkovno gibanje precej bolj razgibano, kot ga prikazuje statistika inšpekcije dela. Leta 1919 je bilo poleg političnih stavk mariborskih železničarjev in rudarjev zasavskega revirja ter velike dvodnevne politične stavke, še 35 stavk oziroma izporov, od katerih je 14 zajelo več obratov. Naslednje leto je bilo poleg železničarske in splošne stavke še 43 stavk oziroma izporov, od teh 16 v več obratih. Višek je stavkovno gibanje doseglo v obdobju od maja 1919 do aprila 1920, ko je bilo skupaj 53 ekonomskih stavk. Žal ni o vseh teh stavkah nadrobnejših podatkov o organizatorju stavke, njihovem poteku in končnem uspehu. Po razpoložljivih virih smo ugotovili, da je bilo leta 1919 v 25 stavkah, naslednje leto pa v 28, glavni vzrok zahteva za zboljšanje mezd. Nekaj stavk je bilo solidarnostnih, v nekaj primerih pa se je delavstvo uprlo delodajalcem, da bi odpustili delavske zaupnike ali druge delavce. V nekaterih stavkah je delavstvo poleg zahtev po povišanju prejemkov v obliki temeljnih ali akordnih plač, draginjskih in družinskih doklad ter nabavnih prispevkov uveljavljalo še zah-

⁵⁵ DVS/pov., fasc. 1/1921 in situacijska poročila 1920 v AS; Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije, nav. izd., str. 55—56.

⁵⁶ Novi čas, 26, 3. 2. 1921.

⁵⁷ Letno poročilo obrtnega nadzorništva v Ljubljani, nav. izd., stran 41.

⁵⁸ Izveštaj 1920, str. 170 in 182.

⁵⁹ Stavkovno gibanje v letih 1918—1920 je zaradi svojega obsega in pomembnosti široko odmevalo v časnikih in poročilih krajevnih in osrednjih oblasti. Od arhivskih virov je posebno pomemben fond DVS/pov. in situacijska poročila v AS ter fond Inšpekcija dela v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V časnikih je veliko poročil predvsem v glasilih strokovnih organizacij, o vseh večjih stavkah pa so poročali tudi politični časniki, tako delavski kot meščanski.

teve za krajšanje delovnega časa, priznanje strokovnih organizacij in delavskih zaupnikov, pravice do plačanih dopustov in praznovanja prvega maja, urejalo način sprejema in odpusta delavcev, plačevanje nadurnega in nedeljskega dela, vprašanje boljših varnostnih in higienskih razmer v obratnih itd. V tem obdobju je strokovnim organizacijam uspelo v nekaterih podjetjih uveljaviti indeksni sistem prilagajanja mezd porastu cen. V kolektivnih pogodbah so določili količino živil, obleke in obutve, ki je bila osnova za izračunavanje draginjskih doklad in ob zvišanju cen je komisija iz zastopnikov delavcev in delodajalcev ustrezno zvišala tudi draginjske doklade. Delavstvo se je moralo pogosto bojevati tudi za izvajanje socialne zakonodaje.

Obdobje 1918—1920 je zelo pisano glede oblik in vrste stavk: delavstvo je izvedlo največ ekonomskih, nekaj pa je bilo ekonomsko-političnih in povsem političnih, večina stavk je bila napadalnih, manj je bilo obrambnih, nekaj tudi solidarnostnih, ki so izraz visoke delavske zavesti, izvedli pa so tudi eno splošno in eno mednarodno stavko, vse druge pa so bile delne. Obliki stavke ustrezno so oblasti tudi ravnale: reševanje manjših ekonomskih stavk je vlada prepustila inšpektorjem dela, v vseh velikih stavkah, za katere se je bala, da bi prerastle v večje nemire, pa je posredovala s pošiljanjem vojske in orožnikov ter z izjemnimi ukrepi. Pomirjevalnim posredovanjem predvsem socialnodemokratskih funkcionarjev pa se je imela zahvaliti, da ji ni bilo treba z oboroženo silo večkrat nastopiti. Značilnost stavkovnega gibanja v povojnem obdobju pa ni le v njegovi raznovrstnosti oblik in ciljev, temveč tudi v razširjenosti iz industrijskih središč v manjše kraje.

Velika večina ekonomskih oziroma ekonomsko-političnih stavk se je končala v prvih dveh letih po vojni z delnim uspehom, nekaj s popolnim, zelo malokdaj pa delavstvo do konca 1920 v stavkah ni uspelo. Kljub temu pa zaradi naglega porasta cen in doseglo predvojne življenjske ravni, znatno pa si je sevedeboljšalo svoje ekonomske in delovne razmere v primerjavi z vojnim časom. Prve povojne stavke so večkrat izbruhnile brez večjih priprav, tudi proti volji strokovnih funkcionarjev, že kmalu pa so vodstva strokovnih organizacij posvečala pripravam veliko pozornost in šele po pretehtanju različnih dejavnikov (slabo ali dobro gospodarsko stanje podjetja, zaloge izdelkov, število organiziranega delavstva, možnost zasilne zaposlitve med stavko, premoženje podružnice, konkurenčnost ali vzajemnost med delodajalci, brezposelnost itd.) so dovolile članom, da so glasovali o stavki. Stavko pa so lahko razglasili le v primeru, če se je zanjo odločila velika večina delavstva. Ta vprašanja so natančno določali s pravilniki in šele tedaj, če je delavstvo izpolnilo vse pogoje, je bilo upravičeno do stavkovnih podpor iz osrednje blagajne. Ti pogoji pa so se zaradi naraščajočega odpora delodajalcev proti koncu obravnavanega obdobja nenehno zaostrovali. Kongres ZPTDUJ je junija 1920 npr. sklenil, da so stavke prometnega osebja lahko le splošne, razglasijo pa se lahko le v primeru, če je organiziranega 80 % vsega delavstva, v najvažnejših kategorijah celo 95 %, dalje da je delavstvo, ki namerava stavkati, preskrbljeno z živili vsaj za 20 dni in pripravljeno prenesti vse žrtve, ki bi jih povzročila državna oblast med stavko in po njej.⁶⁰ Strokovne organizacije so se dobro zavedale, da ima uspešna stavka za posledico njihovo okrepitev, neuspešna stavka pa lahko povzroči izstopanje članstva. Skrbeti so morale tudi, da so v

⁶⁰ Ujedinjenje, št. 5, 17. 7. 1920.

svojih stavkovnih fondih zbrale dovolj sredstev za podpiranje stavkajočih delavcev tudi za daljše obdobje. Prizadevanost strokovnih organizacij v mezdnih in stavkovnih gibanjih se je zrcalila v njihovi številčni moči, in zato se je največ delavstva organiziralo v razrednih strokovnih organizacijah. Veliki uspehi delavstva v bojih z delodajalci so rezultat moči delavskega razreda v revolucionarnem povojnem obdobju, predvsem pa posledica izredne okrepitev delavskih političnih in strokovnih organizacij. Povojno razpoloženje delavstva se lepo kaže pri njegovi odločitvi za ustrezno strokovno organizacijo. Zanj je bil najbolj privlačen razredni program komunističnih strokovnih organizacij, za njimi je bila po številu članov reformistična SK, še manj pa se je delavstvo navduševalo za krščansosocialni in narodnosocialni program. Medtem ko se je v velikih industrijskih središčih po vojni velika večina delavstva organizirala, na podeželju še vedno visok odstotek delavstva ni stopil v strokovne organizacije. To je bila velika ovira, da se splošni položaj delavstva ni še bolj zboljšal. Drugi vzrok za delne uspehe ali neuspehe v mezdnih gibanjih in stavkah pa je bila velika razcepljenost strokovnih organizacij. V obravnavanem obdobju so delovale na Slovenskem tele pomembne strokovne organizacije: socialistične (SK), komunistične (ZPTDUJ in Zveza rudarskih delavcev Jugoslavije), JSZ, Narodno socijalna zveza, ZJŽ, Društvo grafičnega delavstva, Društvo državnih uslužbencev kraljestva SHS na slovenskem ozemlju oziroma Osrednja zveza javnih nameščencev, Društvo zasebnega uradništva na slovenskem ozemlju oziroma Društvo zasebnih nameščencev itd. Dejanska razcepljenost pa je bila še večja, ker so tudi znotraj organizacij, posebno uradniških in tudi v SK, vladala huda nasprotja ter so osrednje organizacije združevale zelo avtonomna društva posameznih kategorij delavstva. Konkurenčnost med strokovnimi organizacijami se je pokazala tudi v nekaterih stavkah, v katerih so med seboj obračunavale z namenom, da bi druga drugi izpodkopale moč in odvzele članstvo. V medsebojnem boju so se posluževale stavkolomstev, v enem primeru pa celo stavke.⁶¹ Ta nasprotja so spretno izrabili delodajalci, škodo pa je trpelo delavstvo. Posebno v nekaterih kategorijah (železničarji, rudarji, državni uslužbenci) lokalne akcije niso mogle biti uspešne. Pogoj za uspeh so bila široka mezdna oziroma stavkovna gibanja v jugoslovanskem okviru. Tega se je delavstvo zavedalo in zahtevalo povezavo slovenskih strokovnih organizacij s sorodnimi v drugih jugoslovanskih pokrajinah. Vodstvo SK je zato oškodovalo delavske interese, ker je sabotiralo vključitev v CDSSJ. Med dejavniki, ki so negativno vplivali na rezultat delavskih bojev, je tudi vse tesnejše sodelovanje delodajalcev v Zvezi industrijcev in njihovo medsebojno podpiranje v stavkah. Zlasti manjši delodajalci so se zelo upirali usklajevanju mezd s porastom draginje in izvajanju zakonskih določil za varstvo delavstva, predvsem glede delovnega časa. Zato so bili boji obrtniških delavcev zelo številni, saj so v letih 1919—1920 vodili kar 26 stavk, največ v Mariboru in Ljubljani, ki so praviloma zajele več obratov. To je terjalo od organizatorjev še več napora za uspešen konec stavke kot pri tovarniškem delavstvu. Doseči so morali sporazum z več delodajalci in skrbeti, da ne bi prišlo do stavkolomstev. Končno naj omenimo, da je proti koncu 1920 nekoliko popustila tudi gospodarska konjunktura, kar se je tudi kazalo v rezultatih delavskih ekonomskih bojev.

Za komunistične strokovne organizacije je značilno, da so težile za stavkami velikega obsega, ki so največkrat dobile tudi politično obeležje. SK je propagi-

⁶¹ Večerni list, št. 193, 4. 9. 1919.

rala delne stavke in je med vsemi strokovnimi organizacijami vodila v tem obdobju največ stavk. Preostale strokovne organizacije so se običajno izogibale odločnejšim spopadom.

Ob koncu naj še poudarimo, da v obdobju do obznane stavke niso bile delavstvu le najpomembnejše orožje za doseg ekonomskih ciljev, temveč tudi važno sredstvo za uveljavljanje političnih zahtev, ki so ga imele oblasti za nevarnega državi in da je v velikih stavkah tudi slovensko delavstvo izražalo svojo privrženost in podporo idejam oktobrske revolucije.